

materinega jezika še toliko netakten, da otrokov domači govor sramoti in v nič deva, se s tem otrokov odpor do učenja slovenskega jezika, zlasti njegove slovnične zgradbe še poveča. Zatorej ni čudo, da se učenci tako neradi učijo slovnice in da neštetokrat slišimo pri mladih in starih vzdih: »Oh, ta slovnica!« »Vse bi še šlo, ko bi le slovnice ne bilo!« Ipd.

Otrok je od prvega dne, ko stopi v šolo, v dilemi: šola drugače govori in uči, dom in vsa okolica pa drugače. Tega prepada med šolskim in domačim govorom mu niti osnovna niti srednja šola ne skušata razumljivo premostiti. Dovolj zgovoren dokaz za ta prepad je Cankarjeva zgodba o »ena jedelj pomaranča«, ki ne velja samo za elkanje, marveč tudi za vokalizem in vse druge jezikovne pojave.

Tudi pri pouku materinega jezika ali slovenščine je treba izhajati iz znanega k neznanemu, to se pravi iz domačega narečja šolske okolice in prehajati na knjižni jezik. Tako bi bil otroku knjižni jezik nekje zasidran in bi otrok zlahka pojmoval diference med knjižnim jezikom in domačim govorom. Tako bi se mu tudi najlaže in najbolje zbudjal čut za jezikovne zakonitosti, brez katerih ne more pojmovati ne narečja ne knjižnega jezika. Tako bi otrok tudi najlaže razumel, zakaj ljudje v raznih krajih drugače govorijo, in bi zaslutil, kakšne utegnejo biti zveze med posameznimi govori in narečji ter med narečji in knjižnim jezikom. Saj je vendar slovenski knjižni jezik zrasel iz dolenjskega narečja in se polagoma obogatil z elementi drugih narečij. Zveza med knjižnim jezikom in narečji še ni pretrgana in tudi nikoli ne bo, če nočemo, da bi slovenski knjižni jezik postal zgolj papirnat stvor brez žive vsebine. Ni ga slovenskega pisatelja in pesnika, ki bi prej ali slej ne našel poti nazaj k ljudskemu govoru, zlasti v besednem zakladu in skladnji. Kolikor boljši je in kolikor boljše so njegove ustvaritve, toliko bližji je ljudstvu in toliko bližji je njegov jezik ljudskemu govoru. Poglejte si Prešerna, Trdino, začetnega Levstika, Stritarja, Župančiča in druge!

Ni moj namen, da bi tukaj na drobno razpravljaj o načinu, kako naj se olajša otroku prehod iz narečja v knjižni jezik in kako naj se oba povežeta. Opozoriti sem hotel le na problem, ki je mnogo širši, da bi ga mogel na kratko obdelati. Skupina strokovnjakov bi ga morala podrobno preštudirati in si ogledati tudi, kako to reč delajo v Švici, kjer so se s tem problemom že začeli ukvarjati.

A. Bajec

VEZANJE VEČ OSEBKOV S POVEDKOM

Slovenske slovnice uče, da stoji povedek v ednini; kadar čutimo po dva osebkoma za eno celoto. Spol se ravna po bližnjem imenu: Groza in strah prevzame vso vas. Žalost in hrepenenje je bilo razlito po velem materinem licu. Naš kmet, naš delavec nam je ustvaril besedni zaklad.

Trditev se pojasnjuje s tem, da so dvojice teh osebkovih besed pomensko sorodne. Toda kje se začne in kje neha ta pomenska sorodnost?

Ni dvoma, da bi se prvi zgled glasil v preteklem času popolnoma naravno: Groza in strah sta prevzela vso vas. Prav tako domače bi tudi zvenelo: Naš kmet in delavec sta nam ustvarila besedni zaklad. Vse kaže, da ne gre toliko za sorodnost pojmov, kolikor za splošno nagnjenje, ravnati povedek po najbližji osebkovi besedi. To nagnjenje se kaže zlasti tam, kjer se nobeden izmed subjektov ne rabi v množini, n. pr. pri zbirnih imenih: Korenje in zelje je obrodilo. Grozdje in sadje je lepo kazalo. Tudi snovna in pojmovna imena se le redko rabijo v množini: Moka in mast se je pocenila. Strah in groza me prevzame. Vendar v zadnjih dveh zgledih ni izključena raba dvojine. Tudi pri snovnih imenih srednjega spola rabimo redno ednino: Vino in pivo je pošlo.

Iz latinske slovnice je prevzeto pravilo, da ima pri rabi povednega deležnika moški spol prednost pred ženskimi in le-ta pred srednjim. Nadaljnje obravnavanje naj pokaže, da slovenski jezik v tem pogledu često hodi svoja pota, ne meneč se za papirnato pravilo. Zatorej morajo slovnice v opombi zmerom pristaviti, da vezanje ni dosledno. Oglejmo si nadrobnosti:

1. Pri dveh osebkih istega spola se rabi dvojina tega spola: Oče in sin sta stopala po cesti. Mati in hči sta enako košati. Žrebe in ščene sta razposajeni. V tem zadnjem zgledu bi verjetno slišali tudi razposajena, tako vsaj v narečjih, kjer nevtraj privzemajo moški spol; za knjižni jezik to seveda ni priporočljivo.

2. Pri vseh osebkih različnega spola se rabi končnica -a: Gospod in gospa po polju sta šla. Potok in jezero sta zamrznila. Mati in dete sta zdrava. Oglejmo si natančneje zadnji zgled. Za dve materi bi rekli, da sta zdravi, tako tudi za dve deteti. Zdrava je pa dvojninska oblika moškega spola, tega spola pa nista ne mati ne dete. Na prvi pogled torej nedosledna skladnja. Postavimo zdaj oba osebkaj v množino: Matere in deteta so zdrave. Šlo bi tudi: Matere in deteta so zdrava, nikakor pa ne oblika za moški spol zdravi. To nam pove, da je v stavku Mati in dete sta zdrava pomožni glagol sta s svojo končnico -a potegnil za sabo tudi povedno določilo. Pisatelji, ki rabijo v dvojnini obliko ste, pišejo Mati in dete ste zdravi. Taki zgledi so še n. pr.: Nebo in zemlja sta se zagrnili v dim. Proso in ajda sta lepo kazala. Vranica in srce sta zdrava.

Za rabo je značilen naslednji zgled: Pogača in mleko je (sta) na mizi. Brž ko ga postavimo v pretekli čas, se mora v povednem določilu pokazati spol. Zato pravimo: Na mizi je bila pogača in mleko ali pa: Pogača in mleko je bilo na mizi. V obojem primeru je izražen samo en spol, zatorej se jezik temu rad izogne in rabi dvojino: Pogača in mleko sta bila na mizi.

3. En osebek je v ednini, drugi v množini ali narobe. Če je zadnji zbirno ali snovno ime, more stati povedek kot nekakšen povzetek v ednini: Kozli, ovce in druga živina se je pasla. Jajca in mleko je redilno.

Najbolj običajno je ravnanje po bližnjem osebku: Jetra in ledvice so zdrave. Želodec in pljuča so zdrava. Jetra, ledvice in žolč so zdravi. Nožič in škarje so nabrušene. Zanimivo je, da se v narečju množinsko ime često občuti za edninski osebki, pa se sliši tudi: Jetra in žolč sta zdrava.

4. Vsi osebki so v množini. Če so istega spola, skladnja ne dela težav: Škorci, kosi in ščinkavci so letali po grmovju. Ose in čebele bodo zmerom prepir imele. Na trati so se pasla žrebeta in teleta.

Če so osebki različnega spola, je res opaziti neko prednost moškega spola, vendar pa je enako pogostno tudi skladanje po bližnjem osebku: Studenci, reke in jezera so zamrznili (in zamrznila). Zvezki in peresa so pošli (pošla). Noži, žlice in vilice so srebrni (srebrne). Hribi, doline in pota so zasneženi (zasnežena). Orehi, jabolka in hruške so obrodili (obrodile). Žerjavi, lastovke in druge ptice selivke so že odletele. Jabolka in hruške so sočne. Hruške in jabolka so sočna.

V stavkih, ki se začenjajo s povednim določilom, pravzaprav še kdaj vemo, kakšni in katerega spola osebki bodo sledili, zato navadno skladamo kar po prvem: Zdravi so želodec in pljuča, a bolna so jetra, žolč in ledvice.

Bralec, ki ima dosti pisanja, se bo kljub gornjim nasvetom še kdaj pa kdaj znašel v zadregi. Tako bi Slovenci najbrž na več načinov izrazili, da so obrodili tile pridelki: korenje, repa in proso. To poglavje iz slovenske skladnje še ni dovolj obdelano, tudi je res, da raba po narečjih in celo pri posameznikih močno omahuje. Treba je s tankim ušesom prisluhniti ljudski govorici in iz nje izluščiti kleno zrno. Kazalo bi tudi pregledati zadevno rabo slovenskih piscev od 16. stoletja naprej. Uredništvu bo zelo ustrezno, če mu bodo bralci sporočali dvomljive primere.

SLOVNIŠKE IN PRAVOPIISNE DROBTINE

Čestitati in častitati

Že večkrat so me vprašali, zakaj smo v SP 1950 s križcem označili glagol častitati in izpeljanko častitka ter predpisali samo čestitati, čestitka. Glagol čestitati je izposojen iz hrvaščine, prav tako samostalnik čestitka. Hrvaški glagol čestitati je izpeljan iz samostalnika čest »del, delež, usoda, sreča,« ta pa iz psl. *čestъ* »del«. Pomensko je čestitati = biti deležen sreče, komu srečo voščiti. S čast, častiti torej čestitati, čestitka nimata nič skupnega, zato je pisava z a označena kot napačna. V slovenščini so se besede iz korena čest- že izgubile.

R. Kolarič